

2014 DÜNYASINDAN AKILDA KALANLAR

Prof. Dr. Mustafa AYDIN

Rektör

Gelenektir; yeni yıl başlayınca eskisinin bilançosu yapılır, geleceğe dair beklentiler dile getirilir. Ben de bu sayıda 2014 boyunca Türkiye'ye yakın coğrafyalarda yaşanan siyasi gelişmeleri gözden geçirerek, geçtiğimiz yıl gündemi meşgul eden yeni ve eski(meyen) sorunlara bakmak, 2015'de önümüzü görmemize yardım edecek süreçleri tanı(mla)mak istedim.

Bu tür kısa bir yazıyla tüm bir yılın siyasi bilançosunu eksiksiz çıkarmak elbette mümkün değil. Fakat, yıl boyunca uluslararası sistemi zorlayan bazı meselelere değinerek tarihe not düşmek, 2015 için bize yeterli bir öngörü verecektir. Bu kapsamda Türkiye'nin yakın çevresinde 2014'e damgasını vuran Ukrayna ve Orta Doğu'daki çatışmalar ile Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yaşanan bazı önemli gelişmeleri ele alacağım.

► **Ne olacak bu Ukrayna'nın hali?**

Kasım 2013'de dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in, uzun zamandır müzakere edilen ve Ukrayna'yı AB'ye yakınlaştıracak kapsamlı ticaret anlaşmasını, Rusya'nın telkiniyle imzalamayı reddetmesinin ardından başlayan kitlesel protesto gösterilerinin istikrarsızlaştırdığı Ukrayna, 2014'den yeni yılan kalan kritik gündem maddelerinden biri oldu.

2013'ün son günlerinde özellikle batı Ukrayna'da yoğunlaşan protesto gösterileri sırasında hükümetin sokağa çıkanları bastırmak için orantısız güç kullanması ve can kayıplarına yol açması 2014'de krizi tırmandırdı. Yaşanan gerginlik, AB ile bütünleşmeyi destekleyen batı ve kuzey Ukrayna ile anadili Rusça olanların yoğun yaşadıkları ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesini destekleyen doğu ve güney Ukrayna arasında ki sosyal-kültürel ayrışmayı daha da keskinleştirdi. Aylar süren gösterilerin ardından, 22 Şubat'ta Ukrayna Parlamentosu Rusya yanlısı pozisyon alan Cumhurbaşkanı Yanukoviç'i görevinden azletti. Başkent Kiev'den ayrılan ve bir hafta içinde Rusya'ya sığınan Yanukoviç ise, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'e yazdığı mektupta, Kiev'de iktidara gelenleri "eşkıya" olarak nitelendirerek, doğu ve güney Ukrayna'da sivillerin korunması ve düzenin sağlanması için Rus askeri birliklerinin bölgeye sevk edilmesini talep etti.

Mart boyunca bir taraftan Rusya sınıra asker yığarken, diğer taraftan Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerinde yaşayan etnik Ruslardan oluşan milis güçleri buldukları yerlerde kontrolü ele geçirdiler. Her ne kadar Rusya, milislerin kendilerini korumak için harekete geçtiklerini ve Rus ordusunun sınırdaki manevralarının Ukrayna'ya yönelik bir tehdit olmadığını iddia ettiyse de, milislerin kullandıkları silahlar, giydikleri işaretleri sökülmüş kamuflaj kıyafetleri ile disiplinli ve kararlı hareketleri, uzun dönemli bir planlama ve sızmanın olduğuna işaret ediyordu. Nitekim takip eden süreçte, Kırım'da konuşlu Rus askerleri devreye girerek, hızla Kırım yarımadasının fiilen denetimlerine aldılar ve geçmesini ve 16 Mart'ta yapılan referandumla, uluslararası itirazlara rağmen, Rusya'yla birleşme kararının çıkmasını sağladılar. İki gün sonra ise Putin, "Kırım Özerk Cumhuriyeti" yönetimiyle imzaladığı birleşme anlaşmasıyla, 21. yüzyılın ilk ilhakını gerçekleştirdi.

Uluslararası sistemi temelden sarsacak bu gelişmeye karşı, Batı dünyası ilk aşamada ancak kınama, diplomatik tepki, Soçi'de düzenlenecek G-8 Zirvesi'nin Kuzey İrlanda'ya taşınması gibi yaptırımların ötesinde, Rus yayılmacılığını caydıracak önlemler alamadı. Takip eden dönemde ise, Rusya'nın Ukrayna üzerinde baskılarını devam ettirmesi, doğu Ukrayna'ya askerlerini sokması ve NATO tarafından korunun Avrupa hava sahasında uçaklarıyla delme harekâtları yapması üzerine, Rusya devlet başkanı Putin'in uluslararası alanda yalnızlaştırılması, Rusya'nın G-8'den dışlanması ve Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımların devreye sokulması ile yerleşen Rusya-Batı gerginliği 2015'e taşındı.

Rusya'nın stratejik konumdaki Kırım'ı ilhakı, AB ve ABD'yi hazırlıksız yakalarken, yeni bir Soğuk Savaş tehdidi ile karşı karşıya olup olmadığımız yönündeki tartışmaları da alevlendirdi. 2008'de Gürcistan'a askeri müdahalesinin izleri henüz taze iken ve yakın çevresindeki pek çok siyasi istikrarsızlıkta (Moldova'da Transdinyester, Gürcistan'da Güney Osetya ve Abhazya, Azerbaycan'da Yukarı Karabağ ve son olarak Ukrayna'da Kırım gibi) etkisi olduğu açıkken, Rusya'nın geleneksel nüfuz alanlarında yaşayan halkların Batı ile bütünleşmelerinin önüne geçme, hatta bu bölgeleri yeniden Rusya'ya kazandırma stratejisine yöneldiği anlaşılıyor. Nitekim, Almanya Başbakanı Angela Merkel de, Aralık ayında yaptığı açıklamada, Rusya'nın AB ile kendi iradeleriyle bütünleşmek isteyen bölge ülkelerine zorluk çıkardığını ve bazı ülkelerde ekonomik ve siyasi bağımlılıklar yaratmaya çalıştığını ifade etti.

2015 boyunca, geçen yıldan miras kalan Ukrayna krizinin uluslararası sisteme etkilerini tartışacağımız görülüyor. Modern uluslararası yapıyı şekillendiren “iç işlere karışmama”, “eşit egemenlik” ve “toprak bütünlüğüne saygı” prensipleri üzerine kurulu Vestfalya sisteminin ciddi bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu söylemek abartı olmaz. Bununla ilişkili olarak, uluslararası sistemde yeniden beliren Doğu-Batı çekişmesinin 2015’de daha fazla gündemimizde olacağı ve bir taraftan Rusya, NATO ve AB’nin genişleme ve bütünleşme stratejilerini etkisiz hale getirmeye yönelik politikalar izlerken, diğer taraftan Batı’nın da Rusya’ya sınırlandırmaya yönelik girişimlerini hızlandıracağı anlaşılıyor. Bu çerçevede, Rus yayılmacılığı ile mücadelede pek fazla seçeneği olmayan Batı’nın sonuçları tartışmalı da olsa NATO kartını oynayıp, askeri önlemlere yönelmesi de olası gözüküyor. Son olarak, Ukrayna ile ilişkilerinde etkin bir pozitif koşulluluk mekanizmasını hayata geçiremeyen ve 2014 boyunca anlamlı bir kriz yönetimi yapamayan AB’nin de artık Avrupa Komşuluk Politikası, Genişleme Politikası ile Ortak Dışişleri ve Savunma Politikasını gözden geçirme zamanının geldiği anlaşılıyor.

► Orta Doğu’da yeni bir hayalet dolaşıyor:

Suriye’de iç savaş üçüncü yılına girerken, 2014’ün ilk günlerine Orta Doğu’da tırmanan radikalizm tehdidiyle başladık. ABD’nin Irak’ı işgalinden sonra ortaya çıkan cihatçı gruplar arasında Irak El-Kaide’si olarak bilinen ve zamanla dönüşümden geçerek, Nisan 2013’den itibaren Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) adı ile faaliyet gösteren yapı, 2014 başında taarruza geçerek, önce Irak’ta bağımsızlığını ilan etti, ardından da Irak ve Suriye’de önemli büyüklükte bir alanın kontrolünü ele geçirdi.

ABD’nin Aralık 2011’de Irak’tan çekilmesinin ardından Irak’ta mezhepçi politikalar izleyen Nuri el-Maliki yönetimi tarafından dışlanan Sünni Arap aşiretlerinin desteğiyle güçlenen İŞİD, gelinen noktada, ele geçirdiği bölgeler, kendi adına para basması, oluşturduğu devlet benzeri yönetim mekanizması ve sempatanlarının Irak-Suriye sınırlarını aşan eylemlerinin ardından, hedefini büyütürken, Haziran ayından hilafet ilan etti. Buna karşılık Ağustos’tan itibaren ABD ve müttefiklerinin İŞİD genişlemesine yönelik hava operasyonları başladı.

Bölgesel istikrarın yoğun bir şekilde tahribata uğradığı, insani dramların birbirini takip ettiği 2014 boyunca merkezi Orta Doğu’da sınırlar hızla anlamını yitirmeye başladı. Türkmenlerden Yezidilere, Kürtlerden Şii ve Hristiyan Araplara kadar pek çok grubu hedef

alan İŞİD’in ilerleyişi şimdilik, ABD’nin yanı sıra Bahreyn, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün ile Katar’ın desteklediği hava operasyonları Kürt gruplarının kara direnişiyle kontrol altına alınmış gözüküyor. Fakat bu, bölgedeki İŞİD tehdidinin ortadan kalktığı anlamına gelmiyor; hatta belli bir bölgeye odaklı İŞİD’in devletleşme sürecine hız verdiği görülüyor. Bunun getireceği jeopolitik artçı sarsıntıları 2015 boyunca izleyeceğimiz ve tartışacağız.

Öte yandan Suriye’de bir tarafta Esad rejimi ile muhalifleri, diğer tarafta muhalifler arası ve nihayetinde İŞİD güçleri ile Kürt gruplar ve uluslararası aktörler arasındaki çatışmalar devam ediyor ve bu ülkenin yeniden istikrara kavuşması ihtimali 2015’in ötesinde yıllara yayılacak bir sürece işaret ediyor. Irak ve Suriye’nin ötesinde İŞİD’in Suudi Arabistan ve Lübnan’a yönelik operasyonları, Mısır’da İŞİD bağlantılı bir örgütün oluşması, İŞİD’in açık Şii karşıtlığı ve zaman zaman Türkiye’yi dahi tehdit etmesi, bölgenin tamamına yönelik bir kriz ve karmaşaya işaret ediyor.

Kasım 2014’de yapılan ara seçimlerde Amerikan Senatosu’nda çoğunluğu Cumhuriyetçilere kaptıran ABD Başkanı Obama için de tablo karışık. Hava operasyonları sonrası yaptığı açıklamada Obama, Bush döneminin müdahaleci politikalarından uzak duracağını ve Suriye-Irak ekseninde İŞİD sorununun çözümü için yerel aktörlerle diyaloga öncelik vereceğini ifade etmişse de, Kongre’de değişen dengeler yönetimi Orta Doğu’da daha aktif tavır almaya zorluyor. Her halükarda ABD’yi Orta Doğu’da yeni bir kara savaşıdan uzak tutmaya çalışan yönetimin bölgedeki gelişmeleri etkilemek için elindeki imkanların sınırlı olduğu ve hava operasyonlarıyla istenen sonucun alınamayacağı herkesin malumu.

Tüm bunlara, bölgede İran ile Suudi Arabistan arasında yaşanan nüfuz mücadelesi, bunun mezhepsel tonları ve giderek tüm bölge ülkelerini etkisi altına alan radikal İslami bakış açısı, sadece bölgede değil, tüm uluslararası sistem açısından önemli bir soruna dönüşmüş durumda. Ocak ayında Fransa’da meydana gelen saldırılar, İŞİD’e katılmak için bölgeye giden “Avrupalı cihatçılar” ile bunların dönüşlerinde kendi ülkelerinde nelere yol açabilecekleri sorunu gündeme getirdi. BM Güvenlik Konseyi’nin Ekim ayında yayımladığı bir rapora göre, Suriye ve Irak’ta dünyanın dört bir örgüte katılan, yaklaşık 15.000 civarında yabancı bulunuyor. AB Komisyonu’nca Ağustos ayında yayımlanan başka bir rapora göre ise, Avrupa’dan Suriye ve Irak’a giden cihatçıların sayısının 2.000’e

ulaştığını ifade ediyor.

Bölgede etkin olabilecek güçler bir türlü ortak paydada buluşup, radikalizme karşı harekete geçemezken, Orta Doğu-Afrika ekseninde El-Kaide bağlantılı radikal örgütler giderek güçleniyor ve hızla genişleyen bir coğrafyada etkilerini hissettiriyorlar. Bölgedeki iç savaşlar, çatışmalar ve terör eylemleri başta bölge ülkeleri olmak üzere, tüm dünyaya yönelen mülteci akını da beraberinde başka bir soruna işaret ediyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından 8 Aralık 2014'ta yayınlanan son Suriye araştırmasına göre, başta Türkiye, Lübnan ve Ürdün olmak üzere, bölge ülkelerine sığınan mülteci sayısı 3,5 milyona ulaşmak üzere. İnsani boyutlarıyla bu sorunun da 2015'in ötesine taşınacağı bugünden rahatlıkla görülebiliyor.

► **Avrupa'da Kararsızlık, Seçim ve Referandumlar Yılı** 2014, Avrupa için de adeta bir imtihan yılı oldu. 2009'da Yunanistan'ın iflasiyla başlayıp, tüm Avro bölgesine sıçrayan krizin ardından toparlanmaya başlayan 28 AB üyesi, Mayıs ayında Avrupa Parlamentosu seçimleri gerçekleştirdi. Seçim sonrası tablo, Birlik genelinde Avrupa-kuşkuculuğunu benimseyen aşırı sağ hareketlerin yükselişini sürdürdüğü ve bütünleşme yanlısı siyasi elitlerin zayıflamakta olduğunu bir kere daha gösterdi.

Parlamento seçimlerinin yarattığı şok dalgası devam ederken, İngiltere Başbakanı David Cameron, ülkesinin AB üyeliğini halk oylamasına götürebileceğini açıklayarak, Birlik içinde önemli bir çatlak oluşturdu. Çatlağı genişleten bir başka gelişme, Avrupa Komisyonu Başkanı seçimlerinde Alman Hristiyan Demokratlar ile Sosyalist Grubun desteğini alan Lüksemburg'un eski Başbakanı Jean-Claude Juncker'ın yarışı önde bitirmesi oldu. Almanya Başbakanı Merkel, Juncker'e desteğini en yüksek perdeden ifade ederken, Cameron Juncker'ın federalist vizyonunu desteklemediğini ve AB bütünleşmesinin sınırlarının gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek, üyeler arasındaki görüş ayrılığını gözler önüne serdi.

Birlik içinde yaşanan tartışmalarda uyumlu bir noktaya erişemeyen AB'nin, Ukrayna-Rusya ve Orta Doğu gelişmeleri ile bunların dolaylı etkileriyle baş etmekte etkin olması beklenemezdi. Nitekim, AB'nin özellikle Ukrayna'ya yönelik politikası 2014 boyunca zayıflık, öngörüsüzlük ve kararsızlık suçlamalarına maruz kaldı.

AB seçimlerinin ötesinde, Avrupa ülkelerini zorlayan bir başka mesele de Birleşik Krallık'ta Eylül ayında gerçekleşen İskoçya'nın statüsüne ilişkin referandum oldu. Her ne kadar İskoçya halkı,

İngiltere ile İskoçya arasındaki 300 yıllık birliğin devamı yönünde oy kullandıysa da, İskoçların bağımsız devlet seçeneğine "hayır" demesi, Avrupa genelinde ulus devletlerin devamlılığını tehdit eden ayrılıkçı hareketlere yönelik endişeleri dindireceği benzemiyor. Bunun en sıcak örneği, Kasım ayında İspanya'da merkezi hükümetin itirazlarına rağmen yerel yönetim tarafından düzenlenen gayri resmi referandumda Katalanların çoğunluğunun bağımsız Katalonya seçeneğine yeşil ışık yakması oldu. Tarihsel olarak mikro milliyetçiliğin ve ayrılıkçı hareketlerin Avrupa siyasi sisteminin bir parçası olduğu göz önünde bulundurulursa, 2014 bağımsızlık referandumlarının Avrupa genelinde ayrılıkçı hareketleri dinamikleştirme potansiyeli olduğu yadsınamaz.

AB 2014 boyunca üyelerinin ekonomik zafiyetlerine, uzunca bir süredir devam eden genişleme politikası ve dış ilişkilerinde yaşanan kararsızlıklara, bütünleşmeyi derinleştirememesi sorununa ve tüm bunların bir yansıması olarak ortaya çıkan uluslararası alandaki etkisizliğine yine çare bulamadı. Üye ülkelerin enerji, Rusya ile ilişkiler, askeri harcamalar, sosyal politikalar, ekonomik reform tedbirleri ve benzeri alanlardaki farklı görüşleriyle birlikte 2015'e taşınan bu sorunlar, bu yıl da AB'nin yakın çevresindeki etkisizliğine şimdiden işaret ediyor.

Kuşkusuz 2014'den akılda kalanlar bu konularla sınırlı değil. Kıbrıs'ta görüşmelerin, Rum tarafının Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj çalışmalarını gözlemlemek için bölgeye gönderdiği gemileri gerekçe göstererek masadan kalkmasıyla sonuçsuz kalması; başrollerinde ABD ve Almanya'nın olduğu dinleme skandalları ile Latin Amerika'dan Uzak Doğu'ya kitleselleşerek yayılan iktidarlar karşıtı protesto gösterileri bu analiz kapsamını aşan gündem başlıkları.

Sadece 2014 gelişmelerinden yola çıkarak, uluslararası sistemin akıbeti konusunda öngörüde bulunmak anlamsız olur. Yine de, Soğuk Savaş sonrası değişen dengeler göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın gücünü ve siyasi etki alanlarını konsolide etme çabaları, Orta Doğu'nun siyasi istikrarsızlıkları ile radikalleşen politik yapısı ve Avrupa'nın uzun süredir muzdarip olduğu bütünleşme sorunlarının 2015'te Türkiye'nin yakın çevresinde yansımaları olacağını söyleyebiliriz. Bu ortamda, sistemsel yapıyı da zorlayan sorun ve tehditlere karşı aktif karşılıklar ve yaratıcı çözümler geliştiremeyen ve kapsamlı uluslararası işbirliği yerine kısa dönemli tepkisel tutumları tercih eden bölgesel ve uluslararası aktörlerin dünyayı hangi yönde evrime götüreceğini hep birlikte izleyeceğiz.